HISTORICKÝ ZBORNÍK

VEDECKÝ ČASOPIS
O SLOVENSKÝCH
NÁRODNÝCH DEJINÁCH

VYDÁVA
MATICA SLOVENSKÁ
MARTIN

ROČNÍK 31
2021 ČÍSLO 1

Redakčná rada/Redaktionsrat/Editorial Board:
prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc.; prof. PhDr. Martin Homza, PhD.; PhDr. Anton Hrnko, CSc.; Dr. phil. Beáta Katrebová-Blehová; prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.; prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc.; doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc.; PhDr. et Mgr. Peter Mulík, PhD.; doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc.; doc. Mgr. Ivan Petranský, PhD.; Mgr. Ondrej Podolec, PhD.; prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.; Pavel Mičianik, PhD.

Predseda/Vorsitzender/President of Board: prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc.

Čestní členovia/Ehrenmitglieder/Honorary Members:
prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc.; prof. PhDr. Milan S. Ďurica; prof. PhDr. Matúš Kučera, DrSc.; PhDr. Július Sopko, CSc.; doc. František Vnuk; prof. PhDr. Július Bartl, CSc.; prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc.

Vydáva Matica slovenská, P. Mudroňa č. 1, 036 01 Martin. IČO: 00179027, DIČ: 2020631 23 v spolupráci so Slovenským historickým ústavom Matice slovenskej a Historickým odborom Matice slovenskej
Published by Matica slovenská

Šéfredaktor/Chefredakteur/Editor-in-Chief: PhDr. et Mgr. Peter Mulík, PhD.

Adresa redakcie/Anschrift der Redaktion/the adress of the editorial Office:
Redakcia Historického zborníka
Slovenský historický ústav MS
Grösslingová 23, 812 51 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: peter.mulik@matica.sk

Historický zborník 31, jún, č. 1/2021
Almanach für Geschichte 31, Juni, N. 1/2021
Alamanac for History 31, June, No. 1/2021

Evidenčné číslo/Registration Number 4010/10

Rozširuje/Distributed by
Matica slovenská
P. Mudroňa č. 1
036 01 Martin
Tel.: 0918 904 931
e-mail: periodika@matica.sk
www.matica.sk

Grafický návrh obálky/Graphic design of the cover: Jozef Siekel
Grafická úprava vnútra/Graphic layout: Róbert Schwandner
Jazyková redaktorka: Ing. Janka Farkašová
Preklad do anglického jazyka/Translation into English: Mgr. Michal Vongrej
Preklad do nemeckého jazyka/Deutsche Übersetzung: PhDr. Klára Komorová, PhD.

Historický zborník vychádza ako vedecké periodikum dvakrát ročne.
Wissenschaftliches Periodikum Almanach für Geschichte erscheint zweimal jährlich. Inlands- und Auslandsvertrieb, Bestellungen und Abonnement durch den Verlag der Matica slovenská, G. m. b. H.
Scientifical Periodicum The Almanac for History is published twice a year. Distributed, domestic and foreign orders subscribtions accepted by the Matica slovenská Publishing House, LtD.

© Matica slovenská, Martin 2021

Vytlačila Tlačiareň P+M, s. r. o., Turany

EV 4010/10
ISSN 1335-8723
EAN 9771335872006 11

OBSAH

ŠTÚDIE

Sociálne a spoločenské pomery gréckokatolíckych duchovných v 18. storočí
Juraj Brincko 13

Ústavná listina z roku 1920 a česko-slovenské ústavné vzťahy (1920 –1948)
Bruno Čanády 28

Druhá svetová vojna a Slováci v rozdelenej Vojvodine 1941 – 1945
I. časť: Život na rozdelenom území
Ján Tkáč 65

TEMATICKÁ ČASŤ: Oživotvorená Matica slovenská

Vývoj legislatívnych základov Matice slovenskej
Bruno Čanády 81

Jazykový odbor Matice slovenskej v kontexte slovenskej lingvistiky medzivojnového obdobia
Július Lomenčík 110

Členská základňa Matice slovenskej v rokoch 1919 – 1951
Pavol Madura 123

Matica slovenská počas Slovenskej republiky 1939 – 1945
Peter Mulík 144

DOKUMENT

Cantus catholici – predslov, ktorý vytvoril národnú tradíciu Slovákov
Peter Mulík 169

Listy Konštantína Čulena Augustínovi A. Baníkovi
Róbert Letz 173

POLEMIKY

Poznámky k mediálnej konfrontácii témy Katyňský les
Dušan Kerný 183

Zápas historičky Svetlany Gerasimovovej o vedeckú pravdu. Ruská veda: nové fakty, nové poňatie
Dušan Kerný 190

MEDAILÓNY

Martin Rázus – politik džentlmen a neoblomný národovec
Peter Schvantner 195

Štefan Boleslav Roman – významná osobnosť moderných slovenských dejín
Pavol Parenička 199

Prominentný slovenský historik František Vnuk 95-ročný
Jozef Rydlo 206

Za profesorom Richardom Marsinom
Peter Mulík 217
Zomrel prof. Ladislav Tajták
Zuzana Tokárová 222

RECENZIE
MULÍK, Peter. *Podiel kresťanstva na formovaní Slovákov. Kresťanstvo ako kultúrno-civilizačný proces v našich dejinách.* Martin : Matica slovenská, 2020, 247 s.
Štefan Martinkovič 227
KAČALA, Ján – KRAJČOVIČ, Rudolf. *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny.* Martin : Matica slovenská, 2011, 236 s.
Radoslav Žgrada 229
PETRANSKÝ, Ivan A. *Udalosti a osobnosti dejín katolíckej cirkvi na Slovensku v 20. storočí.* Martin : Matica slovenská, 2020, 323 s.
Ľuboslav Hromjak 232
MULÍK, Peter a kol. *Rok slovenských historických rozhodnutí.* Martin : Matica slovenská, Martin, 2020, 258 s.
Martin Garek 234
HOMZA, Martin – MIKOVÁ, Mária – NOVOTNÝ, Milan (eds.). *Študentský prológ k Nežnej revolúcii: Bratislava 16. november 1989.* Budmerice : Slovenské dejiny, o. z., 2019, 131 s.
Júlia Čížová 239
CHMELÁR, Eduard. *Rekonštrukcia slovenských dejín.* Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2021, 238 s.
Marián Tkáč 242
LETZ, Róbert – MAKYNA, Pavol (eds.). *Rok 1918 v historickej pamäti Slovenska a strednej Európy.* Martin : Matica slovenská, 2020. 276 s.
Marta Dobrotková 248

Zoznam autorov 253

INHALT

STUDIEN

Die sozialen und gesellschaftlichen Verhältnisse der griechisch-katholischen Geistlichen im 18. Jahrhundert in der Zips
Juraj Brincko 13

Verfassungsdokument aus dem Jahr 1920 und die tschecho-slowakischen Verfassungsbeziehungen (1920 – 1948)
Bruno Čanády 28

Der 2. Weltkrieg und die Slowaken in der geteilten Wojwodina 1941 – 1945. I. Teil – Das Leben auf dem geteilten Gebiet
Ján Tkáč 65

DER THEMATISCHE TEIL: Die wieder belebte Matica slovenská

Die Entwicklung der Verfassungsurkunde der Matica slovenská
Bruno Čanády 81

Die Sprachabteilung der Matica slovenská im Kontext der slowakischen Sprachwissenschaft in der zwischenkrieglichen Epoche
Július Lomenčík 110

Die Mitgliederbasis der Matica slovenská in den Jahren 1919 – 1951
Pavol Madura 123

Die Matica slovenská während der Slowakischen Republik 1939 – 1945
Peter Mulík 144

DOKUMENTE

Cantus catholici – die Vorrede, die die nationalen Tradition der Slowaken hervorgebracht hat
Peter Mulík 169

Konštantín Čulens Briefe an Augustín A. Baník
Róbert Letz 173

POLEMIKEN

Die Bemerkungen zur medialen Konfrontazion des Gegenstandes „Katyner Wald“
Dušan Kerný 183

Der Kampf der Historikerin Svetlana Gerasimovovás um die wissenschaftliche Wahrheit. Die russische Wissenschaft: neue Tatsachen, neue Auffassung
Dušan Kerný 190

MEDAILLONS

Martin Rázus – Politiker Gentleman und unbeugsamer Patriot
Peter Schvantner 195

Štefan Boleslav Roman – eine bedeutende Persönlichkeit der neuzeitlichen slowakischen Geschichte
Pavol Parenička 199
Der prominente slowakische Historiker František Vnuk 95-jähriger
Jozef Rydlo 206
Nach dem Professor Richard Marsina
Peter Mulík 217
Professor Ladislav Tajták ist gestorben (in der Beilage)
Zuzana Tokárová 222

REZENSIONEN

MULÍK, Peter: *Der Anteil des Christentums an der Formierung der Slowaken. Das Christentum als Kulturell-zivilisationsprozes in unserer Geschichte.* Martin : Matica slovenská, 2020. 247 S.
Štefan Martinkovič 227
KAČALA, Ján – KRAJČOVIČ, Rudolf: *Ein Geschichtsüberblick der slowakischen Schriftsprache.* Martin : Matica slovenská, 2011. 236 S.
Radoslav Žgrada 229
PETRANSKÝ, Ivan A.: *Die Ereignisse und die Persönlichkeiten der Geschichte der katholischen Kirche in der Slowakei im 20. Jahrhundert.* Martin : Matica slovenská 2020. 323 S.
Ľuboslav Hromjak 232
MULÍK, Peter et al.: *Das Jahr der slowakischen historischen Entscheidungen.* Martin : Matica slovenská, 2020 258 S.
Martin Garek 234
HOMZA, Martin – MIKOVÁ, Mária – NOVOTNÝ, Milan (eds.): *Studenten Prolog zur Zärtlichen Revolution: Bratislava am 16. November 1989.* Budmerice : Slovenské dejiny, o. z., 2019, 131 S.
Júlia Čížová 239
CHMELÁR, Eduard: *Die Rekonstruktion der slowakischen Geschichte.* Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2021, 238 S.
Marián Tkáč 242
LETZ, Róbert – MAKYNA, Pavol (eds.): *Das Jahr 1918 im historischen Gedächtnis der Slowakei und Europas.* Martin : Matica slovenská, 2020. 276 s.
Marta Dobrotková 248

Liste der Autoren 253

CONTENTS

STUDIES

Social and Societal Conditions of Greek Catholic Clergy in 18th Century
Juraj Brincko 13

Constitutional Charter of 1920 and Czech-Slovak Constitutional Relations (1920–1948)
Bruno Čanády 28

Second World War and Slovaks in Divided Vojvodina 1941–1945. Part I. Life in a Divided Territory
Ján Tkáč 65

TEMATIC PART: The Revived Matica slovenská

Changes of Matica Slovenská's Legislative Foundations
Bruno Čanády 81

Matica Slovenská Language Branch Office in the Context of the Slovak Linguistics of Interwar Period
Július Lomenčík 110

Matica Slovenská Members in the Years 1919–1951
Pavol Madura 123

Matica Slovenská During the Slovak Republic of 1939–1945
Peter Mulík 144

DOKUMENTS

Cantus Catholici—the Preface Established as a National Tradition of Slovaks
Peter Mulík 169

Letters from Konštantín Čulen to Augustín A. Baník
Róbert Letz 173

POLEMICS

Notes on the Media Confrontation of the Topic „Katyn Forest"
Dušan Kerný 183

The Historian Svetlana Gerasimova's Struggle for Scientific Truth. Russian Science: New Facts, New Concepts.
Dušan Kerný 190

PORTRAITS

Martin Rázus—Gentleman Politician and Steadfast Patriot
Peter Schvantner 195

Štefan Boleslav Roman—Significant Personality of Modern Slovak History
Pavol Parenička 199

Prominent Slovak Historian František Vnuk 95 Years Old
Jozef Rydlo 206

Obituary for Professor Richard Marsina
Peter Mulík 217
Prof. Ladislav Tajták Passed Away (in Appendix)
Zuzana Tokárová 222

REVIEWS

Review of the book *Podiel kresťanstva na formovaní Slovákov. Kresťanstvo ako kultúrno-civilizačný proces v našich dejinách.* [The Role of Christianity in Moulding National Identity of Slovaks. Christianity as Cultural-Civilizational Process in our History.] by MULÍK, Peter. Martin: Matica slovenská, 2020, 247 p.
Štefan Martinkovič 227
Review of the book *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny.* [Overview of the History of Standard Slovak] by KAČALA, Ján, & KRAJČOVIČ, Rudolf. Matica slovenská: Martin, 2011, 236 p.
Radoslav Žgrada 229
Review of the book *Udalosti a osobnosti dejín katolíckej cirkvi na Slovensku v 20. storočí.* [Events and Personalities of the History of Catholic Church in Slovakia in 20th Century] by PETRANSKÝ, Ivan A.Martin: Matica slovenská, 2020, 323 p.
Ľuboslav Hromjak 232
Review of the book *Rok slovenských historických rozhodnutí.* [Year of Slovak Historic Decisions] by MULÍK, Peter et al. Martin: Matica slovenská, 2020, 258 p.
Martin Garek 234
Review of the book *Študentský prológ k Nežnej revolúcii: Bratislava 16. november 1989.* [Student Prologue to the Gentle Revolution: Bratislava, November 16,, 1989] by HOMZA, Martin, & MIKOVÁ, Mária, & NOVOTNÝ, Milan (Eds.) Budmerice: Slovenské dejiny, o. z., 2019, 131 p.
Júlia Čížová 239
Review of the book *Rekonštrukcia slovenských dejín.* [Reconstruction of Slovak History] by CHMELÁR, Eduard. Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2021, 238 p. (modified in the Appendix)
Marián Tkáč 242
Review of the book *Rok 1918 v historickej pamäti Slovenska a strednej Európy.* [The Year 1918 in the Historical Memory of Slovakia and Central Europe] by LETZ, Róbert, & MAKYNA, Pavol (Eds.). Martin: Matica slovenská, 2020, 276 p. (in Appendix)
Marta Dobrotková 248

List of Authoren 253

Členská základňa Matice slovenskej v rokoch 1919 – 1951

Pavol Madura

Po vzniku Československej republiky pristúpili predstavitelia slovenského národného hnutia aj k obnoveniu činnosti Matice slovenskej (MS) v roku 1919. Popri storočnici oživotvorenia matičného spolku si pripomíname aj ďalšiu zásadnú udalosť. Pred sto rokmi sa na matičnej pôde začali organizovať prvé regionálne pobočky – miestne odbory (MO) Matice slovenskej. V dejinách Matice slovenskej majú výnimočné postavenie, pretože sa v nich združovala jej členská základňa. Miestne odbory roztrúsené po celom území Slovenska, no aj za jeho „hranicami", sa stali ohniskami matičného života a kultúrno-osvetovej činnosti v regiónoch.

Pramene výskumu

Miestne odbory Matice slovenskej si po roku 1919 prejdú svojimi storočnicami a mnohé z nich sa budú venovať spracovaniu dejín svojich MO. Preto je potrebné aspoň v stručnosti spomenúť niekoľko základných informácií o prameňoch. Primárne pramene k dejinám MO MS z prvej polovice 20. storočia sú uložené v Archíve Matice slovenskej v Martine. Tu sú zaradené do archívneho fondu *Miestne odbory Matice slovenskej I*.[1] Fond uchováva dokumenty k dejinám vyše tisíc matičných miestnych odborov z rokov 1919 – 1951, s presahom do roku 1959. Fond má spracovaný abecedný zoznam miestnych odborov a ku každému z nich je vyhotovený chronologický súpis dokumentov. Názvy MO sú uvedené pod pôvodnými názvami obcí s odkazom na ich súčasné pomenovanie. Vo fonde sa nachádzajú aj MO spoza hraníc Československej republiky z iných európskych štátov. Fond s rozsahom 55 bm obsahuje viac ako stotisíc archívnych dokumentov – celkovo 1 264 MO. Súčasťou fondu je aj kniha, ktorá obsahuje výstrižky z novín z podujatí miestnych odborov z rokov 1935 – 1937.[2] Z pohľadu archívnej metodiky vznikol fond nearchívnym spôsobom, porušením provenienčného princípu a svojimi rysmi pripomína skôr archívnu zbierku. Miestne odbory pôsobili ako samostatné právne jednotky s vlastnými stanovami, a preto by každý MO mal tvoriť samostatný archívny fond. Fond *Miestne odbory Matice slovenskej I* vznikol zlúčením registratúry odovzdanej z MO po ich zániku s registratúrou členského pracoviska v matičnom ústredí.

K problematike vývoja členskej základne patrí aj *Ústredná kartotéka evidencie členov Matice slovenskej* z rokov 1919 – 1950, v ktorej sa podľa poslednej revízie nachádza 98 770 evidenčných členských kariet. Na ich základe sa vyhotovila elektronická databáza členskej základne v programe Microsoft Excel. Podobne aj kartotéka MO tvorí

[1] Archív Matice slovenskej v Martine (AMS), fond (f.) Miestne odbory Matice slovenskej I (MO MS I).
[2] AMS, f. MO MS I, Kniha výstrižkov, 1935 – 1937.

samostatnú zbierku s názvom *Ústredná kartotéka evidencie miestnych odborov Matice slovenskej* z rokov 1942 – 1950. Dokumenty k dejinám matičných miestnych odborov nájdeme roztrúsené aj v ďalších archívnych fondoch Archívu Matice slovenskej.

Cenným prameňom o vývoji členského hnutia a pôsobení MO MS v predmetnom období sú výročné správy spolku. Tie uverejňovali v matičných ročenkách[3] a v časopise *Slovensko*. Práve laická verejnosť ich často využíva pri získavaní prvotných informácií o dejinách svojho MO a návšteva archívu sa stáva niekedy sekundárnou záležitosťou. Mimo ročných výkazov o vývoji členského hnutia a všeobecne o činnosti spolku v nich nachádzame aj základné informácie o miestnych odboroch – dátum vzniku MO, počet členov, funkcionári spolku, prehľad aktivít, zhodnotenie činnosti a prípadne aj ďalšie informácie. Od roku 1927 v nich uverejňovali aj zoznamy členov. Ku konkrétnej činnosti MO MS sú ďalšími informačnými zdrojmi dobové periodiká, no môžu nimi byť aj archívne osobné fondy funkcionárov, v ktorých sa môžu nachádzať fotografie, korešpondencia a mnohé iné dokumenty.

Predtým ako priblížime chronologický vývoj členského hnutia, je potrebné upozorniť na niekoľko skutočností. Matica slovenská po obnovení činnosti uverejňovala výročné správy za spolkový rok, ktorý sa nezhodoval s kalendárnym rokom. Spolkové roky v Matici slovenskej trvali od 1. júla do 30. júna budúceho roka, o čom svedčia dve zachované súvahy vypracované ku koncu júna. O prechode na občiansky kalendárny rok, počnúc januárom 1924, rozhodli matičiari na piatom valnom zhromaždení 8. augusta 1923. Obdobie od augusta 1919 do decembra 1923 označovali v Matici ako obdobie piatich spolkových rokov. Druhý polrok 1923 považovali za piaty matičný rok.[4] Tieto fakty uvádzame z viacerých dôvodov. Napríklad v prvej matičnej ročenke sa uvádza, že v prvom roku účinkovania bolo založených 25 MO – teda ide o spolkový rok, obdobie medzi augustom 1919 a júnom 1920.[5] Spojenie „prvý rok účinkovania" sa niekedy zamieňa za kalendárny rok – teda za obdobie od obnovenia činnosti MS v auguste 1919 do decembra 1919. Tieto nepresnosti sa nekriticky preberajú, preto je potrebné do konca roka 1923 uvádzať informáciu, či ide o údaje za spolkový, alebo kalendárny rok. Príkladom uveďme, že v prvom spolkovom roku bolo založených 25 MO. Nemožno teda konštatovať, že v roku 1919 mala MS 25 MO,[6] pretože v roku 1919 bolo založených len 9 MO.

„A pohne sa slovenská vzdelanosť a kultúra v mohutnom prúde"

Jedným z vtedajších ťahúňov oživenia matičnej myšlienky bol ani nie tridsaťročný mladík Štefan Krčméry. Budúci matičný tajomník chcel pôsobnosť spolku rozšíriť

---

[3] Napr. KRČMÉRY, Š. (ed.). *Päť rokov Matice slovenskej 1919 – 1923*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1924. 119 s.; KRČMÉRY, Š. (ed.). *Tri roky Matice slovenskej 1924 – 1926*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, b. d. 187 s.; KRČMÉRY, Š. – KLAČKO, R. (eds.). *Rok Matice slovenskej 1927*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1928. 120 s. V rokoch 1927 – 1931 a 1942 – 1949 vychádzali v ročnej periodicite.

[4] KRČMÉRY, Š. (ed.). *Päť rokov Matice slovenskej 1919 – 1923*, s. 25, 33; *Matica slovenská. Štvrtý rok. 1922 –1923*, s. 10, 11. (Dostupné: AMS, f. Matica slovenská II (MS II), sign. 491/1923, Správy o činnosti).

[5] KRČMÉRY, Š. (ed.). *Päť rokov Matice slovenskej 1919 – 1923*, s.15, 57.

[6] WINKLER, T. – ELIÁŠ, M. a kol. *Matica slovenská : dejiny a prítomnosť*, s. 280.

ešte viac ako v predchádzajúcom období. Už krátko po obnovení Matice Šrobárovými dekrétmi v januári 1919 formoval na stránkach *Národných novín* koncepciu jej možného smerovania: *„Zíde sa v Martine niekoľko učencov a literátov, zvolia si predsedu, zápisníkov, tajomníkov, vydajú každoročne Letopis, pár kníh – a nič viac? Nie! Matica musí byť viac, o mnoho viac. Matica musí byť hýbadlom celej vzdelanosti a kultúry slovenskej, ktorej činnosť pocítia aj najposlednejšie slovenské obce! Matica musí mať členov v každej obci; v každom mestečku i dedinke svoje odbočky. Odbočky Matice Slovenskej zakladať budú po obciach ľudové knižnice, utvoria spevokoly, riadiť budú divadlá a populárne prednášky pre vzdelanie ľudu a uvedú ešte mnoho iného. Všetko toto bude z ústredia upravované, hýbané, zveľaďované, lebo Matica musí mať pre všetky odvetvia ľudí, ktorí sa výlučne tejto činnosti venujú. A pohne sa slovenská vzdelanosť a kultúra v mohutnom, jednotnom prúde...“*[7]

Po obnovujúcom Valnom zhromaždení MS v Martine v auguste 1919 energický tajomník Krčméry už na druhom zasadnutí Výboru MS 17. októbra 1919 navrhol zakladanie miestnych odborov a predložil aj ním vypracované stanovy, ktorými by sa riadili. Krčméryho návrhy matičný výbor prijal a rozhodol tým o rozšírení matičného organizmu.[8] Vízie mladého tajomníka sa do bodky realizovali a práve on sa spočiatku v matičnom ústredí venoval organizovaniu miestnych odborov, ktoré navštevoval a rečnil na ich podujatiach. Popritom mal na starosti aj organizačné práce, tri vedecké odbory – historický, literárno-historický a umelecký odbor, Maticu zastupoval v Ústredí slovenských ochotníckych divadiel a redigoval *Slovenské pohľady*. Evidenciu členov viedol účtovník MS Miloš Galanda, podobne aj on popri inej práci.[9]

Prvé ohnivo matičnej reťaze

Historicky prvý MO MS vznikol 2. novembra 1919 v sídle Matice slovenskej v Turčianskom Svätom Martine. Na ustanovujúcom zhromaždení sa osobne zúčastnil aj ústredný matičný tajomník Štefan Krčméry, iniciátor a realizátor myšlienky zakladania miestnych odborov. Vo svojom príhovore pripomenul pamätné slová Štefana Marka Daxnera o pôvodnej podstate matičných *„vidiekových orgánov“*, ktoré vyriekol v auguste 1863 pri zakladaní Matice slovenskej. Podľa Daxnera mala byť Matica srdcom, z ktorého mala krv a životná energia prúdiť po žilách – teda po miestnych odboroch – do tela národa. Matičné miestne odbory v regiónoch mali šíriť osvetu a vzdelanosť do širokých vrstiev spoločnosti.[10] Vznik MO v meste so silnou národno-matičnou tradíciou vyvolával v matičnom ústredí veľké očakávania. Po celom území Slovenska sa po vzore Martina mali zriaďovať ďalšie MO, ktoré sa

[7] KRČMÉRY, Štefan. Či rozpustiť Slovenskú Národnú Radu? In *Národnie noviny*, roč. 50, č. 6, 9. 1. 1919, s. 1.
[8] AMS, f. MS II, inventárne číslo (inv. č.) 1, Zápisnice zo zasadnutí výboru a z valných zhromaždení Matice slovenskej 5. 8. 1919 – 9. 12. 1936 (Zápisnice 1919 – 1936), Výbor MS 17. 10. 1919.
[9] KRČMÉRY, Štefan (ed.). *Tri roky Matice slovenskej 1924 – 1926*, s. 123, 124.
[10] AMS, f. MO MS I, p. č. 310 – Miestny odbor Matice slovenskej v Martine (MO MS v MT), Odpis zápisnice z ustanovujúceho valného zhromaždenia MO MS v Turčianskom Svätom Martine z 2. novembra 1919; Zápisnica prvého valného zhromaždenia Matice slovenskej, ktoré sa konalo 4. 8. 1863. In *Letopis Matice slovenskej*, roč. 1, 1864, s. 28.

mali stať *„... pevnými ohnivami reťaze, ktorá zjednotí Slovensko v jeden mohutný kultúrny celok.“*[11]

Do konca roka sa v priebehu dvoch mesiacov ustanovilo deväť miestnych odborov. Po Martine nasledovali Liptovský Mikuláš a Ružomberok (9. novembra), Košice (10. novembra), Trenčín (16. novembra), Zvolen a Brezno (22. novembra), Banská Bystrica (30. novembra) a posledným bol Užhorod (23. decembra). Budovanie siete regionálnych matičných pobočiek úspešne pokračovalo aj v nasledujúcom období.[12]

Stanovy a členské hnutie

Matica slovenská sa riadila podľa spolkových stanov úradne schválených 5. februára 1920 Ministerstvom s plnou mocou pre správu Slovenska na čele s Vavrom Šrobárom.[13] Členské hnutie získalo vlastné stanovy v spolkovom roku 1922/1923, dobovo nazvané ako *Domáce pravidlá Miestnych odborov Matice Slovenskej*, datované v decembri 1922.[14] Stanovy Matice slovenskej umožňovali svojim členom organizovať sa buď v MO, alebo priamo v matičnom ústredí. A mnohí túto možnosť využili. Rozdielne spôsoby prihlásenia sa za členov Matice možno pomerne dobre sledovať v martinských národoveckých rodinách. Tak napríklad matičný správca Jozef Škultéty sa prihlásil za člena Matice v ústredí, no jeho manželka Bohdana a dcéra Anna boli členmi martinského MO. Podobne aj turčiansky senior a aktívny člen Výboru MS Oto Škrovina podliehal evidencii v ústredí, no jeho manželka Viera bola členkou MO. Môžeme sa len domnievať, že evidenciu v ústredí považovali za niečo dôstojnejšie. Napríklad v roku 1931 z celkového počtu 12 064 členov evidovali v MO 8 716 členov, zatiaľ čo v matičnom ústredí až 3 348.[15] Táto možnosť výberu sa zrušila až v tridsiatych rokoch. Členmi ústredia sa, samozrejme, stávali najmä takí členovia, ktorí vo svojom okolí nemali MO.

Matičné členstvo tvorili čestní, zakladajúci, riadni a podporujúci členovia. Prijímanie nových členov a schvaľovanie vzniku MO bolo podľa spolkových stanov v kompetencii matičného výboru. Členovia výboru však toto právo 11. januára 1920 postúpili Správe MS.[16]

Čestné členstvo MS sa udeľovalo len výnimočne za mimoriadne zásluhy a jeho schválenie prislúchalo do kompetencie valného zhromaždenia MS. Keďže vo výročných správach s informáciami o vývoji členstva sa prvé údaje o čestnom členovi nachádzajú až v ročenke za rok 1945,[17] predpokladalo sa, že historicky prvým čestným členom Matice slovenskej sa stal doživotný správca MS Jozef Škultéty. Podobne aj v texte zdôvodnenia na udelenie tohto titulu sa uvádza, že sa tak stalo *„prvý raz v dejinách Matice slovenskej“*.

---

11 Z osvetovej činnosti Matice. In *Národnie noviny*, roč. 50, 4. 11. 1919, č. 252, s. 2.
12 KRČMÉRY, Š. (ed.). *Päť rokov Matice slovenskej 1919 – 1923*, s. 58-77.
13 AMS, f. MS II, 435/1919, Stanovy Matice slovenskej, úradne schválené 2. 2. 1920.
14 *Domáce pravidlá Miestnych odborov Matice Slovenskej*. Martin : Matica slovenská, 1922, 8 s; AMS, f. MS II, 485/1922, Domáce pravidlá miestnych odborov Matice slovenskej; KRČMÉRY, Š. (ed.). *Päť rokov Matice slovenskej 1919 – 1923*, s. 23.
15 KRČMÉRY, Š. – KLAČKO, R. (eds.). *Rok Matice slovenskej 1931*, s. 13.
16 AMS, f. MS II, inv. č. 1, Zápisnice 1919 – 1936, Výbor MS 11. 1. 1920.
17 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1945*. *Zpráva o Valnom zhromaždení Matice slovenskej r. 1945*, s. 33.

Čestný titul mu udelili na slávnostnom zasadnutí mimoriadneho valného zhromaždenia MS 17. októbra 1943, zvolaného pri príležitosti 80. výročia jej založenia a 90. výročia narodenia Jozefa Škultétyho, na návrh Výboru MS s odôvodnením: *„Keďže Matica slovenská nemá inakšej možnosti prejaviť svoju vďačnosť a svoju úctu k veľkému životnému dielu Dr. Jozefa Škultétyho, pod ktorého vedením Matica slovenská prežila štvrťstoročie najväčšieho rozvoja v službách slovenského národa, výbor Matice slovenskej na svojom zasadnutí dňa 16. októbra 1943 prvý raz v dejinách Matice slovenskej s odvolaním sa na paragraf 5 písmeno a/ stanov Matice slovenskej navrhuje slávnostnému zasadnutiu mimoriadneho valného zhromaždenia, aby Dr. Jozefa Škultétyho z príležitosti jeho 90-tych narodenín vyvolilo za čestného člena Matice slovenskej.“*[18] Podrobnejší výskum ukázal, že o udelení čestného členstva sa diskutovalo už o desaťročie skôr, konkrétne na výborovom zasadnutí 11. mája 1932. Vzhľadom na veľké zásluhy predstaviteľky ženského hnutia Eleny Šoltésovej, ktorá sa pre svoj pokročilý vek písomne vzdala členstva vo Výbore MS, ako aj predsedníctva v Literárnom odbore MS, Výbor MS uložil Správe predložiť valnému zhromaždeniu *„primeraný návrh na vyvolenie menovanej za čestného člena Matice slovenskej“*.[19] O deň neskôr na pamätnom valnom zhromaždení 12. mája 1932 sa návrh na rokovanie predložil a po vymenovaní jej zásluh delegáti prijali uznesenie: *„Valné zhromaždenie návrh výboru si osvojuje a pani Elenu Maróthy Šoltésovú jednohlasne vyhlasuje za čestného člena Matice slovenskej.“*[20] Výročné správy MS však informácie o udelení čestného členstva nepriniesli a jeho udelenie vyvoláva viac otáznikov ako odpovedí. Stačilo desaťročie na to, aby sa zabudlo na historicky prvé udelenie čestného členstva? Udelenie čestného titulu sa Elene Šoltésovej napokon neudelilo, a preto sa v zápisnici z roku 1943 hovorí o Škultétym ako o historicky prvom čestnom členovi MS? Bližšie informácie o udelení čestného členstva Elene Šoltésovej sa z iných zdrojov zatiaľ nepodarilo získať.

Zakladajúcimi členmi MS sa stali členovia Matice pred jej zrušením v roku 1875 a každý, kto zaplatil členský príspevok vo výške 1 000 Kč, ktoré mohol zaplatiť aj v splátkach. Podľa predbežných stanov pred ich schválením na obnovujúcom valnom zhromaždení MS sa členský príspevok za zakladajúceho člena platil vo výške 500 Kčs. Na zasadnutí výboru MS 8. augusta 1919 sa uzniesli, aby *„... Tí, ktorí podľa predbežných stanov platili menšie členovské príspevky, povinní sú doplniť ich podľa nových stanov.“*[21] Za zakladajúcich členov sa okrem fyzických osôb hlásili aj mestá, obce, župy, bankové inštitúcie, spolky, školy a iné právnické osoby. Podľa Stanov MS sa právnické osoby mohli stať len zakladajúcimi členmi, no Domáce pravidlá pre MO MS z roku 1922 takéto ustanovenie už nemali. Doterajšie tvrdenia o tom, že zakladajúcimi členmi MS mohli byť len právnické osoby, sú nesprávne. Zoznamy členov uverejňované vo výročných správach potvrdzujú, že právnické osoby sa stávali aj riadnymi členmi. Zakladajúce

18 AMS, f. MS II, inv. č. 1, Zápisnice 1919 – 1936, Valné zhromaždenie MS 17. 10. 1943.
19 AMS, f. MS II, inv. č. 1, Zápisnice 1919 – 1936, Výbor MS 11. 5. 1932.
20 AMS, f. MS II, inv. č. 1, Zápisnice 1919 – 1936, Valné zhromaždenie MS 12. 5. 1932.
21 AMS, f. MS II, inv. č. 1, Zápisnice 1919 – 1936, Výbor MS 8. 8. 1919; KRČMÉRY, Š. – KLAČKO, R. (eds.). *Rok Matice slovenskej 1927*, s. 40.

členstvo patrilo k druhému najrozšírenejšiemu druhu členstva, do ktorého vstupovali pre vyšší poplatok skôr majetnejšie vrstvy.

Najpočetnejšiu skupinu tvorilo riadne členstvo. Riadnym členom sa mohol stať každý po zaplatení členského príspevku 500 Kč naraz alebo 20 Kč ročne a po doplatení členského mohli prestúpiť do zakladajúceho členstva. Riadnymi členmi sa stávali aj právnické osoby.[22]

Poslednou skupinou bolo podporujúce členstvo, ktoré získal každý po zaplatení príspevku aspoň 10 Kč ročne. V prvých rokoch činnosti MS tvorili podporujúci členovia väčšiu skupinu ako zakladajúci, no s pribúdajúcimi rokmi sa ich počet znižoval. Časť podporujúcich členov prestupovala po doplatení členského do riadneho členstva. Podporujúce členstvo malo najvyšší počet v roku 1927 vo výške 2 532 členov, no o dve desaťročia sa ich počet v roku 1949 znížil na 29 podporovateľov.

Matica slovenská svojim členom

Členstvo v Matici slovenskej prinášalo viacero členských výhod, no ak si člen nezaplatil príspevok, v nasledujúcom roku strácal členské práva. Hlavným motívom vstupu do radov MS bola samotná matičná myšlienka. Členstvo spájalo národné presvedčenie a matičná pôda zjednocovala prívržencov slovenského národného života. Matica svojmu členstvu každoročne poskytovala podielové knihy z vlastnej vydavateľskej produkcie, ktoré dostávali po zaplatení členského príspevku. Pod titulom podielovej knihy sa členom zasielali matičné knihy, separáty, brožúry a podobne. Každý člen dostal frankovaný korešpondenčný lístok s predtlačenou adresou ústredia, na ktorej sa nachádzal zoznam podielových kníh. Stačilo len vyznačiť žiadanú knihu na lístku, ktorý už obsahoval aj adresu člena – a ten bol bez starostí. Ponukový zoznam s podielovými knihami sa priebežne dopĺňal novými vydaniami.[23] Člen tak pociťoval priamy kontakt s ústredím Matice. Systém podielových kníh zvyšoval matičnú vydavateľskú produkciu, ktorá zlepšovala finančný obrat spolku. Podielové knihy dostávali členovia najprv vo forme ročeniek, ktoré sa rokom 1927 rozšírili o ďalšie matičné vydania.[24] Od jesene 1929 k nim mali pribudnúť aj dve umelecké reprodukcie, ktorých predajná cena činila 30 Kč bez poštovného.[25] Napríklad v roku 1928 sa im poslalo 24 237 podielov, ktorých finančná hodnota podľa predajnej ceny bola 125 749 Kčs.[26]

Do ústredia sa odvádzalo až sedemdesiatpäť percent členských príspevkov, v MO ostávalo len dvadsaťpäť percent. Odvádzanie členských príspevkov ústrediu malo viacero výhod. V prvom rade tak nepriamo nútili MO, aby nevykazovali papierových členov a môžeme skutočne hovoriť o aktívnych členoch MS. Zvyšovaním počtu členov

22 Napríklad: Mestá a obce ako riadni členovia Matice slovenskej. In KRČMÉRY, Š. – KLAČKO, R. (eds.). *Rok Matice slovenskej 1928*, s. 36-46.
23 KRČMÉRY, Š. – KLAČKO, R. (eds.). *Rok Matice slovenskej 1929*, obálka; KRČMÉRY, Š. – KLAČKO, R. (eds.). *Rok Matice slovenskej 1930*, s. 8.
24 AMS, f. MS II, inv. č. 1, Zápisnice 1919 – 1936, Valné zhromaždenie MS 16. 2. 1928; WINKLER, T. – ELIÁŠ, M. a kol. *Matica slovenská : dejiny a prítomnosť*, s. 284.
25 KRČMÉRY, Š. – KLAČKO, R. (eds.). *Rok Matice slovenskej 1928*, na obálke.
26 KRČMÉRY, Š. – KLAČKO, R. (eds.). *Rok Matice slovenskej 1928*, s. 5.

sa zvyšoval aj príjem finančných prostriedkov do ústredia, vďaka čomu mohla Matica financovať všestranné aktivity, na ktoré štát neprispieval. Napriek tomu vedenie Matice nemalo záujem byť masívnou organizáciou s početnou členskou základňou, skôr uprednostňovali kvalitné členstvo – kvalitu preferovali pred kvantitou. Na ojedinelé hlasy, ktoré kritizovali nízky počet matičného členstva, tajomník Jozef Cíger-Hronský v roku 1938 reagoval: *„Nuž, nechceme mať papierových členov ani sa nechceme hodnotiť iba podľa počtu, lebo členstvo MS oprávnené je pre mnoho príčin, aby sa hodnotilo najmä podľa kvality, keďže v lone MS nezdružuje ho ani politická legitimácia, zaopatrená neraz výlučne z pohnútok istých osobných výhod, ani náboženské presvedčenie, ani stavovský záujem, ani nijaké výhody, ba iba povinnosti a práce."*[27]

Dôležitým prvkom každého spolku smerom k členstvu je aj tlačový orgán s organizačným, metodickým, riadiacim, informatívnym či propagačným významom. Charakter členského periodika plnili „ročenky", v ktorých publikovali výročné správy o činnosti Matice.

Zakladajúci a riadni členovia získavali po vstupe do spolku skvostne vyhotovené členské diplomy MS. Na jeho umeleckom stvárnení si predstavitelia spolku dali záležať. Prvé dva súbehy na návrh členského diplomu z roku 1919 a z roku 1923 boli neúspešné.[28] Až v roku 1927 výtvarná sekcia Umeleckého odboru MS zabezpečila návrh diplomu od významného slovenského umelca Martina Benku, ktorý Výbor MS schválil.[29] Členské diplomy začali posielať v roku 1928 zakladajúcim členom a riadnym členom po dovŕšení piatich rokov členstva.[30]

Aktivity v MO MS

Členovia v MO sa aktivizovali rôznymi formami práce – zakladali knižnice a čitárne, usporadúvali prednášky, podujatia, divadelné predstavenia, slávnosti, kurzy a akadémie. Na poli osvety plnili významnú úlohu, boli kultúrno-osvetovým hýbateľom vo svojich regiónoch. Matičiari v regiónoch sa aktivizovali aj v iných oblastiach. Iniciatívu prejavili pri stavaní pomníkov a pamätných tabúľ, ale činili sa tiež vo vydavateľskej oblasti. Miestne odbory sa stali vhodným prostriedkom na šírenie vlastenectva, kultúry, vzdelania i nových vedeckých poznatkov do širokých vrstiev spoločnosti. Na prehľadnú evidenciu činnosti v MO sa zaviedli súhrnné výkazy o činnosti MO s predtlačou.[31] Získavame z nich základné informácie o miestnom odbore, ako je stav členstva, inkasovanie členských príspevkov, stav majetku, podrobný prehľad o počte a druhu podujatí i o funkcionároch. Na podklade výkazov o činnosti MO sa vyhotovovali súhrnné ročné výkazy za všetky MO MS.

---

27 HRONSKÝ, Jozef Cíger. Výročné zhromaždenie Matice slovenskej. In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 9, s. 132.

28 AMS, f. MS II, inv. č. 1, Zápisnice 1919 – 1936.

29 KRČMÉRY, Š. – KLAČKO, R. (eds.). *Rok Matice slovenskej 1927*, s. 13.

30 KRČMÉRY, Š. – KLAČKO, R. (eds.). *Rok Matice slovenskej 1929*, s. 5, obálka; KRČMÉRY, Š. – KLAČKO, R. (eds.). *Rok Matice slovenskej 1928*, s. 5.

31 KRČMÉRY, Š. (ed.). *Päť rokov Matice slovenskej 1919 – 1923*, s. 58.

Za prvých päť rokov činnosti matičiari v regiónoch pripravili 2 768 prednášok, 424 akadémií a slávností, 295 kurzov a 1 051 divadelných predstavení – v súhrne 4 538 aktivít. Podujatia usporadúvali aj mimo svojich sídel v blízkom okolí, na ktoré pripadalo až 2 211 aktivít, teda skoro polovica. V knižničnej oblasti zriadili 50 knižníc v sídlach odborov, 59 putovných knižníc a 24 čitární. V rokoch 1919 – 1923 „značka" Matice slovenskej bola pri postavení a odhalení sedemnástich pomníkov a pamätných tabúľ – z toho jedenásť realizovali miestne odbory a šesť matičné ústredie. Príkladom uveďme, že kremnickí matičiari postavili pomník dobrovoľníckemu dôstojníkovi Hurbanovho vojska Ďurkovi Langsfeldovi, lučenský odbor zase náhrobný pomník matičnému mecenášovi Nátanovi Petianovi a pamätnú tabuľu na rodný dom Augusta Horislava Škultétyho. Vo vydavateľskej oblasti bol mimoriadne aktívny MO v Rimavskej Sobote, ktorý vydal životopisy Jána Francisciho a Štefana Marka Daxnera od Júliusa Bottu, *Pamätnosti gemersko-malohontské* od Samuela Tomášika a vydával aj tri ročníky týždenníka *Gemer-Malohont*. Spomeňme aj ďalšie – v Kremnici vydali životopis Ďurka Langsfelda, v Bardejove umelecké pohľadnice z Bardejova, v Banskej Bystrici sériu pohľadníc na pamiatku Andreja Sládkoviča. Vranovský odbor vydával počas troch rokov týždenník *Zemplínska Stráž*. Na miestnej úrovni spolupracovali matičné odbory aj s osvetovými zbormi, so Živenou, Československým Červeným krížom, Slovenskou ligou a podobne.[32] Niektoré MO na seba preberali aj úlohy okresných osvetových zborov.[33]

Podnety zdola

Miestne odbory predkladali na zasadnutia Výboru MS mnohé požiadavky, podnety, pripomienky a návrhy na zdokonaľovanie spolkových záležitostí. Tak napríklad na júlovom zasadnutí v roku 1921 prijali nasledovné návrhy MO, ktoré sa úspešne zrealizovali – MO ponechať dvadsaťpäťpercentnú časť zo získaných členských príspevkov, ktoré sa dovtedy v plnej výške odvádzali do ústredia (návrh MO v Banskej Bystrici), vydávať ročenku o činnosti MS (spoločný návrh MO v Košiciach a Zlatých Moravciach), obnoviť vydávanie *Slovenských pohľadov* s redaktorstvom Štefana Krčméryho (MO v Ružomberku).[34]

Zástupcovia MO sa mimo valných zhromaždení MS stretávali aj na zasadnutiach delegátov MO MS. Zasadnutia MO sú dodnes málo známou a nespracovanou kapitolou v dejinách Matice slovenskej. Dokonca aj pri archívnom spracovaní zlá identifikácia dokumentov zapríčinila, že niekoľko zápisníc zo zasadnutí delegátov MO konaných v Martine, bolo nesprávne zaradených pod agendu MO MS v Martine. Zápisnice zo zasadnutí delegátov MO prinášajú cenné informácie i zaujímavosti z vývoja členského hnutia. Delegáti z MO sa svojimi podnetmi podieľali na zdokonaľovaní spolku, ktoré predkladali na svojich zhromaždeniach. Podnety zdola výrazne prispievali k rozvoju MS, čo ocenil aj Hronský: *„Z roka na rok tí, čo prichodili na výročné zasadnutia, prinášali nové myšlienky do činnosti MS, otvárali nové cesty, odovzdávali nové pozdravy zo*

32 KRČMÉRY, Š. (ed.). *Päť rokov Matice slovenskej 1919 – 1923*, s. 54-58, 78, 79.
33 KRČMÉRY, Š. (ed.). *Päť rokov Matice slovenskej 1919 – 1923*, s. 18.
34 AMS, f. MS II, inv. č. 1, Zápisnice 1919 – 1936, Výbor MS 27. a 28. 7. 1921.

všetkých strán Slovenska, a najmä nové posilnenia pre všetkých oddaných pracovníkov MS. Len tak mohla vzrastať Matica slovenská.“[35]

Vývoj členskej základne v období prvej ČSR

Štatistický vývoj členského hnutia podrobne mapuje tabuľka *Vývoj členskej základne Matice slovenskej v rokoch 1919 – 1951*, vyhotovená na základe údajov vo výročných správach, ktoré uvádzajú aktuálny stav ku koncu daného kalendárneho, resp. spolkového roka. Tabuľka zachytáva údaje o počtoch členstva a MO MS. Pri členstve sú uvedené počty čestných, zakladajúcich, riadnych a podporujúcich členov a súhrnný počet všetkých členov. Ročný prírastok členov predstavuje čistý prírastok členov po odpočítaní úbytku členstva. Ďalšia časť tabuľky zachytáva vývoj MO a udáva počet nových MO, úbytok MO a počet aktívnych MO koncom roka.

V prvom spolkovom roku 1919/1920 vstúpilo do radov MS 1 275 členov a bolo založených 25 MO MS. Nárast členskej základne úspešne pokračoval aj v ďalšom období a už koncom roka 1923 evidovali v matičnom ústredí 77 funkčných MO a 8 439 členov. Paralelne so vznikom nových MO niektoré prestali vyvíjať činnosť a zanikli, niektoré z nich sa časom obnovili. Do konca roka 1923 ukončilo svoju činnosť 9 MO, ktoré zanikli z rôznych dôvodov – tzn. že v tomto období vzniklo, respektíve pôsobilo 86 MO.[36] Po valnom zhromaždení v auguste 1923, v roku jubilejných matičných osláv spojených s odhalením pomníka na hroboch národovcov Pavla Mudroňa a Andreja Halašu, za osobnej účasti prezidenta ČSR Tomáša G. Masaryka a ďalších ministrov, zaznamenali v ústredí *„... značný vzrast záujmu o Maticu slovenskú v najširšej verejnosti i v zahraničí.“*[37]

V roku 1927 zaznamenávame čistý prírastok len 270 členov, aj keď do matičných radov vstúpilo celkom 1 215 nových členov. Pokles oproti predchádzajúcemu obdobiu zapríčinila prvá revízia členstva, ktorá vylúčila neplatiacich, nezvestných a zomrelých členov.[38] Podobne postupovali v ústredí aj v ďalších rokoch. V štatistike členstva v roku 1928 uviedli len členov so zaplateným členským poplatkom za rok 1928, čo zapríčinilo päťtisícový úpadok, no viacero MO sa omeškalo s vyúčtovaním.[39] Tieto postupy len dokumentujú, že Matica aktívne pracovala so svojím členstvom, nemala papierových členov a prehľadne evidovala odvádzanie členských poplatkov. Samozrejme, postupovali prísne, berúc do úvahy výdavky na členské podiely. Podobne pristúpili k uvedeniu pravidelne platiacich členov aj v nasledujúcom roku 1929.[40] Vysoký nárast vznikajúcich MO sledujeme počas prvých štyroch spolkových rokov. V nasledujúcich desiatich rokoch vznikali nové MO len sporadicky, ročne od dvoch do siedmich, a celkový počet sa pohyboval na úrovni 90 MO.

---

35 HRONSKÝ, Jozef Cíger. Výročné zhromaždenie Matice slovenskej. In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 9, s. 130.
36 KRČMÉRY, Š. (ed.). *Päť rokov Matice slovenskej 1919 – 1923*, s. 8, 9, 56-57, 77.
37 KRČMÉRY, Š. (ed.). *Päť rokov Matice slovenskej 1919 – 1923*, s. 25, 26.
38 KRČMÉRY, Š. – KLAČKO, R. (eds.). *Rok Matice slovenskej 1927*, s. 8, 9.
39 KRČMÉRY, Š. – KLAČKO, R. (eds.). *Rok Matice slovenskej 1928*, s. 5.
40 KRČMÉRY, Š. – KLAČKO, R. (eds.). *Rok Matice slovenskej 1929*, s. 5.

Po desaťročnom účinkovaní s prichádzajúcimi tridsiatymi rokmi doľahla na funkcionárov MO vyčerpanosť z mnohostrannej a permanentnej činnosti, no pociťovali aj slabú angažovanosť mladších ročníkov: *„Ako vôbec temer vo všetkých miestnych spolkoch, i v niekoľkých miestnych odboroch matičných bolo badať tohto roku istú ochablosť; skúsení vodcovia, predsedovia a tajomníci odborov ponosujú sa na mnohostrannú zaujatosť a na vyčerpanosť, z mladšieho pokolenia do vedenia odborov ešte len málo pribudlo. Jednako niektoré miestne odbory vykazujú i r. 1930 peknú činnosť ľudovýchovnú.“*[41]

Štatisticky významným bol rok 1933, počas ktorého vzniklo až 69 nových MO, ani jeden nezanikol a celkovo sa počet aktívnych MO zvýšil na 159. Zásluhu na tom malo viacero faktorov, okrem zriadenia členského oddelenia v roku 1933 boli významným mobilizačným prvkom udalosti v Matici slovenskej okolo Pravidiel slovenského pravopisu v roku 1932, ktoré oslovili širšiu slovenskú verejnosť. Nárast členskej základne a MO pokračoval raz v menšom, inokedy vo väčšom meradle aj v ďalšom období.

Nové metódy práce v tridsiatych rokoch

Organizácia členskej základne v dvadsiatych rokoch pritom nebola silnou stránkou Matice. V matičnom ústredí v Martine sa MO nevenovala až taká systematická pozornosť. Členská základňa preto svojím počtom nepresahovala iné spolky. Zo strany vedenia sa síce vyvíjala aktivita na vytvorenie pracovného miesta organizačného referenta pre členskú základňu dlhšie obdobie, no vyhlásené konkurzy neprinášali uspokojujúce výsledky. Príčinou bola zrejme úzka špecializácia vtedajších intelektuálnych elít obklopených okolo Matice na vedecké, spisovateľské, umelecké a iné profesie.

Výrazný posun nastal v roku 1933 zriadením *Členovského odboru* ako samostatného oddelenia v matičnom ústredí, ktoré sa výlučne venovalo členskej základni a udržiavalo s ňou neustály kontakt.[42] V matičnom ústredí sa v priebehu roka 1934 postupne utužila disciplína, vykonali revíziu členstva, zaviedli jednotné členstvo v odboroch, štvrťročnú kontrolu evidencie, najmä však platenie členského v prvom štvrťroku. Začiatkom tridsiatych rokov si začali uvedomovať, že „*podmienkou zdravého rozvoja každého spolku, tým viac takého veľkého spolku, ako je Matica slovenská, je dobrý organizmus, dobrá spolková administratíva. Preto prvou snahou bolo zlepšenie členovskej administratívy. Východiskom k tomuto podujatiu nemohlo byť nič iného, ako zhotovenie nových kartoték. Starej členovskej kartotéky použilo sa na abecedný index. Takto sme doplnili celkovú evidenciu členstva, ktorá je dnes v uspokojivom stave. Prepisovaním kartoték súčasne sa skontroloval nielen číselný stav členstva, pričom sa ukázalo, že značné percento tvoria takzvaní matrikoví členovia, ale sa odstránili aj zastaralé finančné neporiadky v platení členského“*.[43] Zrušila sa dovtedajšia možnosť členov organizovať sa buď v miestnych odboroch, alebo v matičnom ústredí. Členovia evidovaní v ústredí, ktorí bývali v sídlach odborov, mali prejsť do evidencie MO. Podobne každý nový člen, v ktorého bydlisku

41 KRČMÉRY, Š. – KLAČKO, R. (eds.). *Rok Matice slovenskej 1930*, s. 13.
42 WINKLER, T. – ELIÁŠ, M. a kol. *Matica slovenská : dejiny a prítomnosť*, s. 282.
43 Snemovanie Matice slovenskej. In *Slovensko*, 1935, máj-jún-júl, s. 207.

pôsobil MO, mal byť bez výhrad zaradený do MO.[44] V ústredí mali evidovať len takých členov, ktorí často menili trvalý pobyt, ako napríklad vojaci a študenti, a takých, ktorí vo svojej obci nemali MO.[45]

V ústredí Matice slovenskej v Martine považovali MO za svoju súčasť, no pre štátne orgány boli samostatnými právnymi jednotkami a bez úradne potvrdených stanov pre nich z právneho hľadiska neexistovali. Začiatkom tridsiatych rokov v ústredí MS vypracovali stanovy pre miestne odbory, ktoré si MO dodatočne potvrdzovali. Okrem stanov mali na úrady doložiť aj okolkovanú zápisnicu z valného zhromaždenia a mená funkcionárov s ich adresami a zamestnaním. Stanovy miestnych odborov boli jednotné, do vopred vytlačeného hárku mali doplniť len svoje sídlo.[46]

V tridsiatych rokoch začali v Matici vydávať moderný ilustrovaný časopis *Slovensko* s rubrikou Organizačné zvesti určenej pre členskú základňu, ktorá v ňom vychádzala v rokoch 1934 – 1943. Od septembra 1934 vychádzal časopis v mesačnej periodicite a okrem členstva sa zameriaval aj na širokú verejnosť. Na stránkach časopisu prinášali informácie o aktivitách spolku, významných udalostiach, propagovali matičnú myšlienku i jej knižné vydania, prinášali informácie o stave členskej základne, uverejňovali v ňom súhrnné výročné správy, vrátane organizačných pokynov pre MO MS, no aj o ich podujatiach. Časopis vychádzal s nákladom až do tridsaťtisíc výtlačkov, pričom členstvo ho získavalo zdarma. V jeho vydávaní sa pokračovalo aj napriek tomu, že bol stratovým. Pre Maticu mal všestranný význam pre svoj propagačný a agitačný cieľ. Vydania časopisu adresovali vo veľkom aj Slovákom žijúcim v zahraničí, samozrejme, na náklady Matice slovenskej.

Koncom tridsiatych rokov tajomník Hronský charakterizoval postupný nárast členstva nasledovne: *„Nový vzrast, ktorý je už od začiatku roku 1938 zasa značný, nie je iba nejakým obyčajným prírastkovým percentom zo štatistickej tabuľky, ale jasným svedectvom, že postať slovenských kultúrnych vecí mocnie, mohutnejú korene, slovenské sebavedomie stáva sa silnejším a kultúrne smernice MS poberajú sa takou cestou, ktorou kráčať s uspokojením rozhodnuté je slovenské svedomie, prebúdzajúce sa rovnako vo všetkých zložkách národa*."[47]

Krátke obdobie plnila Matica aj funkciu okresných osvetových zborov a miestnych osvetových komisií. Maticu slovenskú najprv výnosom z 15. decembra 1938 poverili funkciou riadenia osvetových komisií, no pre rôzne ťažkosti sa nerozvinula systematickejšia činnosť. Vzápätí výnosom z 12. januára 1940, č. 1001/40-prez., Maticu funkciou osvetových zborov pozbavili s účinnosťou od 1. februára 1940.[48] Matičiarov

---

44 Organizačné zvesti. In *Slovensko*, 1935, marec, s. 145; Organizačné zvesti. In *Slovensko*, 1936, máj, s. 166.
45 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1943*, s. 64.
46 WINKLER, T. – ELIÁŠ, M. a kol. *Matica slovenská : dejiny a prítomnosť*, s. 283; AMS, f. MO MS I, p. č. 310 – MO MS v MT, Korešpondencia z roku 1931; Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Martin, f. Okresný úrad v Martine (1903) 1923 – 1945 (1963), inv. č. 333, K 433, Stanovy MO MS v Martine, korešpondencia.
47 HRONSKÝ, Jozef Cíger. Výročné zhromaždenie Matice slovenskej. In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 9, s. 132.
48 Slovenskej verejnosti, členom a spolupracovníkom Matice slovenskej. In *Slovensko*, roč. 6, 1940, č. 1-3, 21-27.

takéto rozhodnutia neznechutili a v kultúrno-osvetovej činnosti pokračovali naďalej. Po odobratí funkcie osvetových zborov sa z radov členstva dožadovali inštrukcií, ako sa zachovať k osvetovým komisiám. Správca MS Jozef Cíger-Hronský zadefinoval všeobecné nadčasové pokyny pre MO o širšej spolupráci, ktoré sú platné dodnes: *„Dobrý matičiar nebude sa ani mnoho spytovať, všade bude, kde ide o zdravého slovenského matičného ducha, každému podá pomocnú ruku, u koho mu je jasné, že kráča tou istou cestou, ako sa poberá matičná práca, a to isté chce dosiahnuť, čo je cieľom Matice slovenskej. Ako sa kto volá, ako sa kto pokrstil, aký titul si vynašiel, na tom Matici slovenskej nezáleží a nesmie záležať ani členom a spolupracovníkom Matice slovenskej. Matici slovenskej nikdy nepôjde ani o slávu, ani o prvenstvo, ani o štatistiku, ani o pekný referát, ale o národ, o jeho povznesenie, o jeho budúcnosť, o kultúrnu tvár.“*[49]

Vývoj členskej základne počas prvej Slovenskej republiky

Štyridsiate roky 20. storočia priniesli nový impulz, ktorý znásobilo nadšenie zo vzniku historicky prvého samostatného štátu Slovákov. K navýšeniu matičnej členskej základne prispelo po 14. marci 1939 zrušenie zákazu pre bezpečnostné zložky vstupovať za členov Matice. Pred týmto dátumom totiž do jej radov nemohli vstupovať príslušníci četníctva, armády a finančnej stráže, a to aj napriek tomu, že nešlo o politickú stranu, ale výlučne o kultúrnu inštitúciu.[50] Nástup nového politického režimu v roku 1939 priniesol aj negatívne javy – prenasledovanie občanov židovskej národnosti vrátane tých, ktorí boli vo svojom presvedčení matičiarmi. Podľa vnútorného obežníka MS z 28. decembra 1939, ktorý vychádzal zo zákonných noriem na obmedzenie činnosti občanov židovského vierovyznania, sa od 1. januára 1940 nepovažovali za členov MS. Počet slovenských občanov židovského vierovyznania v matičnom členstve sa odhadoval na tri percentá, čo sa aj tak považovalo za *„nadnesené“* číslo.[51] Príkladom uveďme stav v MO MS v Martine z roku 1939, ktorý mal z 840 členov 57 židovského vierovyznania, ktorí tvorili až 6,8 percenta.[52] Tieto čísla len dosvedčujú, že títo občania mali s Maticou dobré vzťahy, ktoré boli vzájomné.

Štruktúru Matice slovenskej obohatilo zriadenie matičných sekretariátov s okresnou alebo oblastnou pôsobnosťou, presnejšie sekretariátov MO MS, ktoré preberali agendu ústredia. Prvý bol založený v roku 1934 v Bratislave, ďalšie sa zakladali v štyridsiatych rokoch v mestách s početnejšou členskou základňou.[53] Zriadením sekretariátov MO MS, ktoré pôsobili ako vysunuté matičné pracoviská zamerané na matičné členské hnutie, sa členstvo dostalo do bližšieho kontaktu s ústredím MS. V sekretariátoch sa koncentroval matičný život a mnohé členské záležitosti sa tak vybavovali „doma“. Medzi ich hlavné úlohy patrilo kolportovanie matičných knižných podielov pre členov, inkasovanie príspevkov,

---

49 HRONSKÝ, Jozef Cíger. Ako sa zachovať k Miestnym osvetovým komisiám. In *Slovensko*, roč. 6, 1940, č. 11-12, s. 160-161.

50 Organizačné zvesti. In *Slovensko*, roč. 5, 1939, č. 6-8, jún-júl-august, s. 100.

51 WINKLER, T. – ELIÁŠ, M. a kol. *Matica slovenská : dejiny a prítomnosť*, s. 144.

52 MADURA, P. *Miestny odbor Matice slovenskej v Martine v rokoch 1919 – 1950 : Prvé ohnivo matičnej reťaze*, s. 45, 116.

53 WINKLER, T. – ELIÁŠ, M. a kol. *Matica slovenská : dejiny a prítomnosť*, s. 282.

obstarávanie organizačných prác, zvyšovanie členstva a poskytovanie informácií z matičného diania. Roku 1942 mala Matica už desať sekretariátov, a to v Bratislave, Trnave, Novom Meste nad Váhom, Považskej Bystrici, Nitre, Žiline, Martine, Ružomberku, Spišskej Novej Vsi a Prešove.[54] V roku 1943 dokonca pribudol sekretariát v rumunskom Nadlaku.[55] Sieť sekretariátov sa rozširovala, resp. znižovala aj v ďalšom období.

Systematická starostlivosť o členskú základňu, nové metódy práce, neustála metodicko-inštruktážna aktivita, starostlivý kontakt s členstvom, odborníci v riadiacich funkciách a profesionálne vykonávaná práca zamestnancov v matičnom ústredí začali prinášať svoje ovocie. Rok 1942 bol pre Maticu rekordný v počte získania nových členov. Do jej radov vstúpilo 11 335 nových členov a v tomto roku členská základňa Matice presiahla 50-tisícovú hranicu. Tak si v matičnom ústredí predsavzali nový cieľ – dosiahnuť stotisícovú členskú základňu. O úspešnom roku 1942 v ústredí spočiatku predpokladali, že tak skoro nebude prekonaný, no opak bol pravdou. Rok 1943 bol v získavaní nových členov ešte úspešnejší. Do matičných radov vstúpilo 14 930 nových členov. Do roku 1943 – roku jubilejných osláv 80. výročia založenia Matice slovenskej, 90. narodenín správcu MS Jozefa Škultétyho a 100. výročia štúrovej spisovnej slovenčiny – vstúpila Matica slovenská s heslom *V storočnici slovenčiny – 100 000 matičných členov!*[56] Stotisícovú členskú základňu sa jej podarilo dosiahnuť až po vyše desiatich rokoch.

Nárast členskej základne sa mohol dosahovať len stálym kontaktom členského oddelenia s miestnymi odbormi a aktívnou prácou funkcionárov v nich. Elán v získavaní nových členov sa prenášal do regiónov. V štyridsiatych rokoch prebiehalo medzi miestnymi odbormi „súperenie“, a to najmä medzi Bratislavou a Martinom. Aj keď sa Martin v počte obyvateľov s Bratislavou nemohol porovnávať, martinskí matičiari sa nevzdávali. Mesiac matičných jubilejných osláv roku 1943 sa v Martine niesol v znamení hesla *Každý Martinčan členom Matice slovenskej*. Bratislavský MO si zas predsavzal dosiahnuť 15-tisícovú métu svojho členstva. Prírastok členov v Bratislave v roku 1943 činil 3 500 členov, zatiaľ čo v Martine získali 632 nových členov. Aj keď Martinčania nedosiahli také počty ako v Bratislave, svoje výsledky považovali za úspešné, aj vzhľadom na počet obyvateľov mesta – členmi Matice bolo vyše dvadsať percent Martinčanov, takmer štvrtina obyvateľov mesta. Podľa počtu členstva koncom roka 1943 sa na prvých desiatich miestach umiestnili Bratislava (9 536 členov), Martin (2 037), Nitra (1 402), Žilina (1 233), Banská Bystrica (1 228), Zvolen (1 162), Trnava (1 125), Spišská Nová Ves (1 052), Prešov (1 022) a Ružomberok (1 001).[57]

Bohaté aktivity Matice slovenskej sa rozrástli natoľko, že na informovanie svojho členstva obnovili vydávanie pôvodných matičných ročeniek. Prvá z nich vyšla za rok 1942 s tým, že každý člen ju dostal zadarmo.[58] V roku 1943 pristúpili k dlhodobej požiadavke z radov MO a vyhotovili členské odznaky, ktoré boli významným vonkajším symbolickým

54 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1942*, s. 53, 54.
55 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1943*, s. 52.
56 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1942*, s. 47, 48.
57 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1943*, s. 50; TAHY, Ctibor. MO MS v Turč. Sv. Martine. In *Slovensko*, roč. 10, 1944, č. 1, s. 107-109.
58 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1942*, s. 3.

prejavom príslušnosti k matičnej myšlienke. Pri príležitosti okrúhleho výročia Matice zriadili novú knižnú edíciu Žriedlo, v ktorej vychádzali prednášky organizované MO MS. Edícia vznikla v matičnom ústredí ako reakcia na slabú účasť na prednáškach MO a plnila popularizačné poslanie. Prednášky MO financované z ich rozpočtu vychádzali v Matici slovenskej v náklade okolo 5-tisíc exemplárov. Predaj za ľudové ceny, za dve až tri koruny, mal zabezpečiť ich prísun k matičnému členstvu vo väčšom meradle.[59] V edícii, ktorá vychádzala len v rokoch 1943 – 1944, vyšlo sedem zväzkov.[60] Popularizačné a ľudovýchovné poslanie Matica plnila rôznymi formami práce.

Prehľad aktivít matičného ústredia smerom k členstvu dokumentujú viaceré štatistické údaje. V roku 1943 vyexpedovali 41 927 podielových kníh a 6 933 pohľadníc v celkovej hodnote 723 513,60 Ks. Členské oddelenie v roku 1943 prijalo 48 400 zásielok – 15 tisíc listov, 10 tisíc prihlášok a 22 tisíc objednávok na podiely. Z členského oddelenia sa vyexpedovalo celkovo 1 245 976 zásielok – knižných zoznamov, legitimácií, známok na legitimácie, podielov, pohľadníc, diplomov, bežnej korešpondencie, tlačív, obežníkov a podobne. Tieto počty rástli každým rokom.[61]

V priebehu rokov 1938 – 1942 vzrástol počet členov o vyše 18 tisíc, no je potrebné si uvedomiť, že v roku 1938 prišla Matica o 21 242 členov. Drvivá väčšina z nich sa nachádzala v odčlenenej južnej časti Slovenska. Do Matice tak v priebehu piatich rokov vstúpilo celkovo až 39 383 nových členov. Predstavitelia Matice sa pýšili početnou, no hlavne aktívnou členskou základňou, ktorá si zodpovedne plnila členské povinnosti. O tom, že to v Matici „žilo", svedčí aj to, že neplatičov z radov členstva vylučovali. V roku 1939 Správa MS prijala ďalšie rozhodnutie o vykonaní revízie. Členovia s trojročným nedoplatkom členského, ktorí nereagovali na urgencie, sa mali vyradiť. Tak napríklad v roku 1941 vylúčili až 7 429 členov, no v roku 1942 už len 2 442. Rady členstva rástli aj napriek vylučovaniu neaktívnych členov vzostupne. Väčší úbytok podporujúcich členov v roku 1942 a 1943 zapríčinilo ich preregistrovanie do riadneho členstva.[62]

Vojnové udalosti v roku 1944 a vypuknutie Slovenského národného povstania utlmili celkovú činnosť MS, čo sa odrazilo aj na príleve nového členstva, ktorý sa znížil oproti dvom predchádzajúcim rokom. Aktivita v odboroch sa v druhom polroku minimalizovala, no napriek povstaleckým udalostiam sa podarilo presiahnuť 70-tisícovú hranicu členstva.[63] Pre funkcionárov MO vydali v roku 1944 praktickú príručku *Úprava na zakladanie a vedenie miestnych odborov Matice slovenskej*.[64]

V roku 1943 síce udelili čestné členstvo Jozefovi Škultétymu, no štatistické tabuľky za rok 1943 to neuvádzajú. Ten sa v nich objavuje až v ročenke za rok 1945 pri stave členstva k 1. januáru 1945. Skutočný stav členstva k 31. decembru 1944 uvádzame 70 582

59 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1943*, s. 51, 52.
60 LIBA, P. *Vydavateľské dielo Matice slovenskej. Bibliografia s prehľadom*, s. 411.
61 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1943*, s. 67.
62 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1942*, s. 48, 49; *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1943*, s. 64.
63 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1944*, s. 30, 35, 41.
64 *Úprava na zakladanie a vedenie miestnych odborov Matice slovenskej*. Martin : Matica slovenská, 1944. 40 s.

členov, vrátane čestného člena.[65] Čestné členstvo sme za rok 1943 nedoplnili z dôvodu otázneho vyškrtnutia Škultétyho zo zakladajúcich členov, ktorým zrejme ostal naďalej.

Rokom 1944 sa začínajú prvé sporné údaje pri počte aktívnych MO ku koncu kalendárneho roka. Koncom roka 1943 evidovali v ústredí 289 MO, ku ktorým v ďalšom roku pribudlo 12 nových a 1 zanikol, čo je v prepočte spolu 300 MO. Ročenka však nesprávne uvádza počet 301, čo spôsobilo zlé prepočty v nasledujúcich rokoch.[66] Nami uvádzaný počet aktívnych MO ku koncu kalendárneho roka v porovnaní s údajmi v správach o činnosti je rozdielny v rokoch 1945[67], 1946[68], 1947[69], 1948[70], 1949[71] a 1950[72]. Naše prepočty v štatistickej tabuľke vychádzali od čísla 300, ku ktorému sme pripočítavali, resp. odpočítavali založené a zrušené MO tak, ako boli uvádzané vo výročných správach. V roku 1951 bol rozdiel v troch MO.

Vývoj členskej základne po roku 1945

Po vojnových rokoch sa činnosť rozbiehala ťažšie, obnovoval sa kontakt ústredia s MO, zvolávali sa reorganizačné valné zhromaždenia, volili noví funkcionári, zisťovali sa škody na majetku. V ústredí sa venovali najmä revízii členstva, inkasovaniu omeškaných členských príspevkov a realizovali akcie na rozšírenie členstva a MO. Od roku 1945 si členstvo mohlo vyzdvihnúť podielové knihy okrem sekretariátov aj vo vybraných

---

65 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1945*. *Zpráva o Valnom zhromaždení Matice slovenskej r. 1945*, s. 33.

66 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1944*, s. 38.

67 Stav k 1. januáru 1945 mal byť 300 MO (namiesto uvádzaných 301). Počas roka 1945 pribudlo 35 MO, žiaden neubudol. Stav k 31. decembru 1945 mal byť 335 MO (namiesto uvádzaných 336). In *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1945*. *Zpráva o Valnom zhromaždení Matice slovenskej r. 1945*, s. 43.

68 Stav k 1. januáru 1946 mal byť 335 MO (namiesto uvádzaných 336). Počas roka 1946 pribudlo 54 MO, žiaden neubudol. Stav k 31. decembru 1946 mal byť 389 MO (namiesto uvádzaných 390). In *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1946*, s. 72.

69 Stav k 1. januáru 1947 mal byť 389 MO (namiesto uvádzaných 390). Počas roka 1947 pribudlo 60 MO a ubudlo 22 MO. Stav k 31. decembru 1947 mal byť 427 MO (namiesto uvádzaných 428). In *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1947*, s. 72.

70 Stav k 1. januáru 1948 mal byť 427 MO (namiesto uvádzaných 428 v správe za rok 1947. Správa za rok 1948 už dokonca uvádza počet 424, no na s. 79 sa už opäť hovorí o 428 MO). Počas roka 1948 pribudlo 59 MO a ubudlo 41 MO. Stav k 31. decembru 1948 mal byť 445 MO (namiesto uvádzaných 442. Pri prepočte už dokonca vychádzali od čísla 424, namiesto 428); Rok 1948 je príkladný na zverejňované nepresností, ktoré zapríčinili zlé počty alebo preklepy. Správa za rok 1948 uvádza, že na Slovensku pôsobilo 389 MO a ďalších 53 MO v Čechách a na Morave – spolu 442 MO. Za týmito súhrnnými výkazmi je uvedený zoznam MO podľa okresov, no po ich prepočítaní sa údaje nezhodujú s predošlým súhrnom. Po prepočítaní sme došli k týmto počtom: na Slovensku 393 MO, v Čechách a na Morave 54 MO, spolu 447 MO. In *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1948*, s. 72, 74-76, 79.

71 Stav k 1. januáru 1949 mal byť 445 MO (namiesto uvádzaných 442). Počas roka 1949 pribudlo 533 MO a ubudlo 5 MO. Stav k 31. decembru 1949 mal byť 973 MO (namiesto uvádzaných 970). In *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1949*, s. 42.

72 Stav k 1. januáru 1950 mal byť 973 MO (namiesto uvádzaných 970). Počas roka 1950 pribudlo 149 MO a ubudlo 367 MO. Stav k 31. decembru 1950 mal byť 755 MO (namiesto uvádzaných 758). In AMS, f. MS II, inv. č. 1, p. č. 389, ročník 1950, Správa o činnosti za rok 1950.

kníhkupectvách.[73] V povojnových rokoch mali plné ruky práce najmä s revíziou členstva. Medzi členmi sa nachádzalo mnoho padlých, nezvestných, so zmenou trvalého bydliska, viacero MO ostalo opustených. Hlavným cieľom bolo usporiadať pomery a rozprúdiť život v MO. Od roku 1946 začínali vstupovať do matičného členstva robotnícke a roľnícke vrstvy obyvateľstva.[74]

Vo vzťahu k členskej základni sa opätovne hľadali nové formy a metódy práce. Pre lepšiu propagáciu a informovanosť zaviedli od 13. marca 1946 pravidelnú týždennú rozhlasovú reláciu Zvesti Matice slovenskej. Jej obsahom bola ideová prednáška, druhú časť tvorili pokyny pre MO MS a aktuality z matičného diania. V matičnom ústredí zriadili v roku 1946 oddelenie ľudovýchovnej tlače na šírenie účinnej a cenovo dostupnej ľudovýchovnej tlače. V rámci nej začali od 1. júla 1946 vydávať časopis *Matičné čítanie*, ktorého záujmovou skupinou boli široké vrstvy obyvateľstva. Tie mali osloviť aj *Matičný kalendár* na rok 1947 a knižná edícia Praktická knižnica Matičného čítania na vydávanie finančne dostupných a odborno-popularizačných kníh.[75] V roku 1947 členský sektor začal vydávať informatívny časopis pre členské hnutie *Matičné zvesti* a zriadila sa ďalšia edícia Prednášky a úvahy. Jednou z najväčších matičných podujatí bola akcia Pomáhajme navráteným Slovákom, ktorého organizácia spadala pod členský sektor.[76] V obciach s menším počtom členov začali v roku 1947 zakladať matičné družiny. Tieto voľné nespolkové združenia vznikali v miestach s nevhodnými podmienkami na založenie MO a boli akousi prípravou na neskoršie založenie MO. Na čele družiny stál dôverník, ktorý vyberal členské príspevky, získaval nových členov, predplatiteľov časopisov, rozširoval matičné vydania a plnil ďalšie úlohy. V prvom roku sa podarilo založiť sedem družín.[77]

Slabý čistý prírastok členov v rokoch 1947 a 1948 zapríčinila revízia členstva a vyraďovanie neplatičov. Roku 1948 síce zaznamenávame pomerne malý prírastok členov, ktorý vznikol zrušením členstva až 8 399 neplatičom, no naproti tomu vstúpilo do jej radov 8 577 nových členov. Začiatkom roka 1948 umrel jediný čestný člen MS Jozef Škultéty.[78]

Výrazným medzníkom v roku 1948 bolo zlúčenie, respektíve pričlenenie Slovenskej ligy do štruktúry Matice slovenskej. Pričlenením Ligy prešiel do Matice aj jej týždenník *Náš národ*, orientovaný na potreby južného Slovenska.[79] V súvise s pričlenením Slovenskej ligy zorganizovali v decembri 1948 Vianočný týždeň Matice slovenskej, počas ktorého sa v 27 okresoch južného Slovenska založilo 373 MO. V čase od 12. do 18. decembra vznikali desiatky MO zlúčením, respektíve pretvorením miestnych zborov Slovenskej ligy

73 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1945*. *Zpráva o Valnom zhromaždení Matice slovenskej r. 1945*, s. 41, 42, 50, 51.
74 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1946*, s. 68, 69; *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1947*, s. 69, 71, 72.
75 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1946*, s. 83, 85, 86.
76 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1947*, s. 98-115.
77 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1947*, s. 84, 85.
78 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1948*, s. 58, 59, 65.
79 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1948*, s. 91, 92.

na MO MS alebo založením nových MO MS. Tieto údaje však nepreniesli do súhrnných počtov za rok 1948, ale až o rok neskôr.[80]

Významným a zároveň rekordným rokom pre nárast členskej základne sa stal rok 1949, v ktorom pribudlo až 533 MO MS a vyše 15 tisíc členov. Výrazný nárast členskej základne spočíval v zavŕšení procesu začlenenia Slovenskej ligy do Matice. Koncom roka 1949 evidovali v ústredí celkovo 97 019 členov a 973 MO MS. Na výborovom zasadnutí MS 22. decembra 1949 prijali pre miestne odbory nové stanovy.[81]

Organizačné zmeny v matičnom ústredí v rokoch 1949 – 1953 menili Maticu slovenskú na osvetový ústav. Miestne odbory sa vo svojej činnosti mali venovať starostlivosti o ochotnícke divadlá, zborový spev, hudobné krúžky, tanečné skupiny a podobné aktivity – národný prvok sa z aktivít vytrácal. Nová ideológia socializmu so sebou priniesla nových „hrdinov", nové významné udalosti a medzníky. Po februárových udalostiach v roku 1948 nasledovalo systematické okliešťovanie pôsobnosti Matice slovenskej. Počas roka 1950 prestal pôsobiť Výbor Matice slovenskej, valné zhromaždenie stratilo funkciu najvyššieho výkonného orgánu MS a rozhodlo sa o zániku vedeckej činnosti v MS. O zániku členskej základne MS rozhodli 21. marca 1950 na zasadnutí Kultúrno-propagačnej komisie ÚV KSS v Bratislave.[82]

Rok 1950 sa stal pre vývoj členského hnutia rekordným a to aj napriek tomu, že sa plánoval zánik matičného spolkového hnutia. V matičnom ústredí evidovali počas roka až 1 125 MO, čo je doterajší najvyšší počet MO a členská základňa prvýkrát presiahla stotisícovú hranicu. Ďalší rozmach členského hnutia sa stal neaktuálny, začala sa uplatňovať stratégia prechodu Matice na štátnu ustanovizeň a zrušenie jej spolkového charakteru: *„... MS v roku 1950 nastúpila cestu faktickej premeny na predpokladaný štátny ústav pre výchovu ľudu pri Povereníctve informácií a osvety so súčasným postupným zanikaním jej spolkového charakteru, zvýrazneného predovšetkým v miestnych odboroch a v členstve.* [...] *V tejto nevyjasnenej situácii miestne odbory v činnosti ochabovali a nastal v nich proces rozkladu."* Správa MS v novej situácii rozhodla o zrušení 367 neaktívnych MO a o predbežnom ponechaní ostatných 758[83] MO do 31. decembra 1950. V tomto období MO už síce zanikali, no aj v tomto roku sme zaznamenali prírastok v počte 149 nových MO. Členská základňa MS k 31. decembru 1950 dosiahla 100 915 členov. V roku 1950 sa prerušili všetky práce v oblasti evidencie členstva. Zatiaľ čo začiatkom roka 1950 v pracovalo v „členskom sektore" dvadsaťdva osôb, koncom roka už len štyri osoby.[84]

Hlavnou úlohou oddelenia spolkovej služby – bývalého členského sektora – na rok 1951 bolo s postupnou premenou Matice na štátny ľudovýchovný ústav zrušenie jej spolkového charakteru, ktorý spočíval v MO a členstve. *„Pri zrušovaní miestnych odborov pokračovalo sa tak, že tieto boli vyzvané, aby sa včlenili do niektorej miestnej zložky revolučnej masovej organizácie..."* V prípade jej absencie v obci mali prechodne

80 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1948*, s. 11, 12, 25, 79, 80.
81 *Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1949*, s. 4, 8, 42.
82 WINKLER, T. – ELIÁŠ, M. a kol. *Matica slovenská : dejiny a prítomnosť*, s. 169, 312-320.
83 Stav MO k 1. januáru 1951 podľa správy o činnosti. V našom prepočte bolo aktívnych 755 MO.
84 AMS, f. MS II, inv. č. 1, p. č. 389, ročník 1950, Zpráva o činnosti za rok 1950.

pokračovať v osvetovej činnosti. Na túto výzvu zareagovala zo 758[85] MO len časť – 186 MO súhlasilo so začlenením do masových organizácií a 60 MO chcelo pokračovať v osvetovej činnosti. Likvidácia väčšej časti MO sa mala diať v réžii miestnych a okresných národných výborov, no tie ju do stanoveného termínu 30. septembra 1951 a napokon ani do konca roka 1951 nedokončili. Administratívno-majetková likvidácia MO MS sa konala podľa smerníc prijatých 24. februára 1951 na zasadnutí Správneho zboru MS. Miestne odbory Matice slovenskej prestali pôsobiť k 31. augustu 1951. Podobne ukončilo svoju činnosť k 30. septembru 1951 aj oddelenie spolkovej služby MS. Rokom 1951 *„miestne odbory MS a členstvo MS prestali jestvovať"*.[86]

Problematika, pôsobenie a aktivity miestnych odborov v regiónoch nie sú podnes odborne spracované a nie je zhodnotený ani ich historický význam. Obdobie prvej polovice 20. storočia je významné aj vzhľadom na ich doteraz najdlhšie pôsobenie. Pred zlikvidovaním spolkovej základne mala Matica v roku 1950 až 1 125 MO a viac ako stotisíc členov. V roku 1954 prestala Matica slovenská existovať ako spolok a po poštátnení plnila úlohy národnej knižnice a knihovedného ústavu. Členská základňa bola opätovne obnovená na istý čas v roku 1968 a znova až po roku 1989.

Vývoj členskej základne Matice slovenskej v rokoch 1919 – 1951

Rok	Čestný člen	Zakladajúci členovia	Riadni členovia	Podporujúci členovia	Súhrnný počet členov	Ročný prírastok členov	Počet nových MO	Úbytok MO	Počet aktívnych MO
1919/1920		273	826	176	1 275	1 275	25	0	25
1920/1921		360	2 768	854	3 982	2 707	29	0	54
1921/1922		408	4 464	1 226	6 098	2 116	16	2	68
1922/1923		428	5 714	1 521	7 663	1 565	14	5	77
2. polrok 1923		442	6 327	1 670	8 439	776	2	2	77
1924		459	7 394	1 637	9 490	1 051	4	1	80
1925		475	9 118	2 104	11 697	2 207	7	1	86
1926		518	10 100	2 354	12 972	1 275	5	1	90
1927		515	10 195	2 532	13 242	270	3	3	90
1928		535	7 245	881	8 661	-4 581	6	6	90
1929		560	7 923	815	9 298	637	5	3	92
1930		573	9 639	851	11 063	1 765	3	5	90
1931		582	10 615	867	12 064	1 001	4	3	91
1932		594	13 260	876	14 730	2 666	1	2	90
1933		606	20 985	881	22 472	7 742	69	0	159
1934		647	20 870	857	22 374	-98	3	0	162
1935		658	24 298	838	25 794	3 420	25	1	186
1936		677	28 700	770	30 147	4 353	16	3	199

85 Stav MO k 1. januáru 1951 podľa správy o činnosti. V našom prepočte bolo aktívnych 755 MO.
86 AMS, f. MS II, inv. č. 1, p. č. 345, ročník 1951, Zpráva o činnosti Oddelenia spolkovej služby MS za r. 1951.

1937		687	29 865	679	31 231	1 084	6	0	205
1938		679	33 586	667	34 932	3 701	10	18	197
1939		641	39 070	632	40 343	5 411	28	9	216
1940		636	41 267	454	42 357	2 014	19	3	232
1941		551	43 250	379	44 180	1 823	26	2	256
1942		592	52 241	240	53 073	8 893	17	4	269
1943		810	64 521	141	65 472	12 399	21	1	289
1944	1	879	69 648	54	70 582	5 110	12	1	300
1945	1	947	73 083	52	74 083	3 501	35	0	335
1946	1	1 123	79 143	35	80 302	6 219	54	0	389
1947	1	1 186	79 943	32	81 162	860	60	22	427
1948		1 363	79 952	25	81 340	178	59	41	445
1949		1 477	95 513	29	97 019	15 679	533	5	973
1950					100 915	3 896	149	367	755

Pramene a literatúra

HRONSKÝ, Jozef Cíger. Výročné zhromaždenie Matice slovenskej. In *Slovensko*, roč. 4, 1937 – 1938, č. 9, s. 130-132.

HRONSKÝ, Jozef Cíger. Ako sa zachovať k Miestnym osvetovým komisiám. In *Slovensko*, roč. 6, 1940, č. 11-12, s. 160-161.

KRČMÉRY, Štefan (ed.). *Päť rokov Matice slovenskej 1919 – 1923*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1924. 119 s.

KRČMÉRY, Štefan (ed.). *Tri roky Matice slovenskej 1924 – 1926*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, b. d. 187 s.

KRČMÉRY, Štefan – KLAČKO, Rudolf (eds.). *Rok Matice slovenskej 1927*. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská a Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1928. 120 s.

KRČMÉRY, Štefan – KLAČKO, Rudolf (eds.). *Rok Matice slovenskej 1928*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská a Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1929. 125 s.

KRČMÉRY, Štefan – KLAČKO, Rudolf (eds.). *Rok Matice slovenskej 1929*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1930. 48 s.

KRČMÉRY, Štefan – KLAČKO, Rudolf (eds.). *Rok Matice slovenskej 1930*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská , 1931. 56 s.

KRČMÉRY, Štefan – KLAČKO, Rudolf (eds.). *Rok Matice slovenskej 1931*. Turčiansky Sv. Martin : Tlačou Novej kníhtlačiarne , 1932. 44 s.

MADURA, Pavol. *Miestny odbor Matice slovenskej v Martine v rokoch 1919 – 1950 : Prvé ohnivo matičnej reťaze*. Martin : Matica slovenská, 2019. 134 s.

Matica slovenská. Štvrtý rok. 1922–1923. Martin : Matica slovenská a Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1923. 12 s.

Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1942. Martin : Matica slovenská, 1943. 63 s.

Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1943. Martin : Matica slovenská, 1944. 45 s.

Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1944. Martin : Matica slovenská, 1945. 45 s.

Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1945. Zpráva o Valnom zhromaždení Matice slovenskej r. 1945. Martin : Matica slovenská, 1946. 126 s.

Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1946. Martin : Matica slovenská, 1947. 132 s.

Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1947. Martin : Matica slovenská, 1948. 170 s.

Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1948. Martin : Matica slovenská, 1949. 153 s.

Rok Matice slovenskej : Zpráva o činnosti Matice slovenskej za rok 1949. Martin : Matica slovenská, 1950. 78 s.

WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal a kol. *Matica slovenská : dejiny a prítomnosť*. Bratislava : Matica slovenská, 2003. 495 s. ISBN 80-7090-694-4.

Archívy

Archív Matice slovenskej v Martine

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Martin

Periodiká

Národnie noviny – 1919

Slovensko – 1935 – 1940, 1944

Matica slovenská Members in the Years 1919–1951

Pavol Madura

SUMMARY

In addition to the centenary of the Matica slovenská revival in 1919, we also commemorate another major event. One hundred years ago, the first regional branches began to be organized on Matica‘s grounds—the local branch offices of the Matica slovenská. Members used to get together there. Local branch offices, scattered throughout Slovakia and also abroad, became the centres of Matica life as well as of cultural and educational activities in the regions. The study states MS membership numbers of the

first half of the 20th century in chronological order. Already at the second MS Committee meeting on October 17, 1919, a proposal by Štefan Krčméry, the Secretary of Matica slovenská, to establish local branch offices was adopted. Historically the first Matica slovenská Local Branch Office was established at the seat of Matica slovenská in Martin on November 2, 1919. Following the example of the town Martin, other local branch offices were being established throughout Slovakia. Membership in Matica slovenská brought several member benefits, but the main motive for joining the ranks of Matica slovenská was the idea of Matica and national conviction. In 1933, after the establishment of a workplace, exclusively dedicated to membership, a significant shift occurred. Systematic care for the membership, new methods of work, and professionally performed work by employees at the seat of the Matica began to bear fruit and the membership grew. The year 1950 brought the largest membership increase, despite the fact that the suppression of the Matica‘s associational movement was planned. During the stated year, Matica registered as many as 1,125 LBOs, and the membership exceeded the 100,000 mark for the first time. Matica membership and local branch offices ceased to operate on August 31, 1951. The issues, work and activities of local branch offices in the regions have not been yet entirely professionally processed and their cultural and historical significance has not been properly assessed either. The period of the first half of the 20th century is important also because of the LBO‘s longest-lasting operational activities so far. The membership was reinstituted for a short time in 1968 and again only after 1989.